

Marlies Medema

PAPIEREN PARADIJS

Het waargebeurde verhaal
van een domineesvrouw
die in 1845 emigreerde
naar exotisch Suriname

ROMAN

‘Een prachtige, zintuiglijke roman over een
onbekend stukje geschiedenis.’ – Corien Oranje

Elst bij Amerongen, oudejaarsavond 1839

Eén minuut voor twaalf. Dampwolkjes kringelen omhoog uit mijn mond en neusgaten, de winterse nachtlucht in. Mijn wijsvinger rust zachtjes tegen de koele trekker van Arends jachtgeweer, de kolf drukt pijnlijk tegen mijn oksel. Mijn armen trillen onder het gewicht.

‘Anna, ben je helemaal gek geworden? Daar moet je niet staan! Straks schiet je nog een kind neer!’ Door de hoge stem van Aartje laat ik bijna het geweer afgaan. Ik laat het wapen zakken, trek met één hand mijn rokken iets op en draaf naar de hoek van de straat, naast de tapperij van Van Baaren. Het wapen bonkt tegen mijn heup.

Nog achttien seconden. Ik heb niet veel tijd meer.

Ik hijs het jachtgeweer weer omhoog, klem de kolf onder mijn bovenarm muurvast tegen de zijkant van mijn borst en richt de loop lukraak naar de hemel. Ik knijp mijn rechteroog stijf dicht en tuur door mijn linkeroog. Hijgend als een bejaarde jachthond haal ik de trekker over. Het zachte geluid van metaal. Gesis. Nijdig laat ik de loop zakken.

Het kruit is te nat.

Om me heen hebben anderen meer geluk. Tien, twintig, misschien wel dertig explosies weerklinken – de meeste van een snaphaan of een ander jachtgeweer, een paar van echt vuurwerk – en instinctief duik ik dieper weg in de kraag van mijn mantel.

‘Anna, kijk uit!’ De nagels van mijn nicht Sophie boren zich in mijn bovenarm en trekken me bij een vreugdevuur vandaan, dat enkele burens op de hoek hebben aangestoken. ‘Straks verbrand je je nog.’ Ik struikel naar achteren, in het zand. Een mengeling van koude modder en kruit kleeft aan mijn rokken. Sophie sleurt me mee naar de zijmuur van de tapperij, waar ik normaal gesproken verre van hoor te blijven. De geur van verschaald bier, vermengd met kruitdamp,

prikkelt mijn keel en neusgaten. Ik hoest even en zak langs de bakstenen omlaag, mijn hoofdkapje scheef op mijn hoofd. Aartje en Sophie zitten naast me.

‘Gezegend nieuwjaar, lieve schoonzus.’ Aartje laat haar hoofd op mijn schouder vallen. Haar warrige knot kriebelt tegen mijn wang. Bezorgd strijkt ze over haar zwangere buik, een paar kilo zwaarder dan die van mij, die nog maar bescheiden opbolt. Sophie frommelt in de zak van haar schort en haalt er een van mijn kleverige zelfgebakken oliebolletjes uit. ‘Iemand een hapje?’

‘Klinkt aantrekkelijk, maar nee, bedankt.’ Alle energie lijkt opeens uit Aartje te zijn verdwenen. ‘Ik moet echt naar binnen, naar bed. Ik ben al veel te lang op geweest.’ Langzaam schuifelt ze weg, haar schouders en hoofd gebogen, alsof haar bovenlijf zich naar het kind in haar buik vouwt.

‘Aartje heeft haar laatste kruis verschoten. Gaat het wel goed met haar?’ Fronsend kijkt Sophie mijn schoonzusje na.

‘Ik durf het je niet te zeggen.’ Een stuk vuurpijl belandt naast ons en ik duik opzij. Enkele sintels schroeien de zijkant van mijn japon.

‘M’vrouw?’ Twee jochies van zes, zeven jaar, op modderige klompen, staan voor me. In de broek van het kleinste jongetje zit een grote scheur. De grootste herken ik: hij zit elke zondag links achteraan in de kerk. Zijn vader zingt veruit het uitbundigst in onze gemeente. Als hij een psalm inzet, trillen de avondmaalsbekers op tafel. Het joch duikt diep weg in een morsige sjaal.

‘Gelukkig nieuwjaar, m’vrouw?’ Het oudste ventje steekt een groezelig stuk papier naar voren. In een automatisch gebaar neem ik het van hem aan. Er staat een zwart-witillustratie van drie besneeuwde dennenbomen op en, in kapitale drukletters, ‘een zegenwensch voor het jaar 1835’.

‘Dat was een mooi jaar, 1835.’ Ik knik goedkeurend. ‘Dank je wel.’

Het jongetje doet een stap naar voren en steekt zijn hand uit. Natuurlijk. Ik zoek in mijn zak naar een losse cent. Helaas. Ik geef Sophie een por. Die steekt schuldbeust de oliebol omhoog, waar ze net een hap uit heeft genomen. ‘Willen jullie?’ Binnen enkele seconden is de bol al in hun monden verdwenen.

‘Arme drommels.’ Sophie krabbelt op. ‘Bij ons in Delft wemelt het van die schooiertjes. Misschien moeten wij ook maar naar binnen gaan. Mijn koets vertrekt morgen al vroeg.’

Ik geef Sophie een zoen op haar oor. ‘Gelukkig nieuwjaar, Anna Sophia.’

‘Jij ook, Anna Sophia.’ Een paar laatste vuurpijlen vliegen door de donkere hemel, het ongewisse nieuwe jaar in.

Een bleek, bijna onzichtbaar streepje licht komt achter de deur van Arends werkkamer vandaan.

Ik laat mijn modderige rijglaarzen op de mat ploffen. De hoofden van Arend en Dirk zijn onafgebroken over Arends secretaire gebogen. Nog steeds. Ik kijk naar de pendule. Half één. Mijn man en zwager zijn al viereuhalf uur met elkaar in gesprek, dwars door de jaarwisseling heen.

Koekoek! Alsof het vogeltje mijn aanwezigheid in de gang wil verraden, schiet het spottend uit het deurtje van de klok die Arend me tien jaar geleden cadeau heeft gedaan, na een van de weinige romantische gebaren van zijn kant: een bootreisje over de Rijn. Typisch Arend: een buitensporig cadeau uitzoeken, zonder zich af te vragen of de ontvanger er ook op zit te wachten.

Hij pakt een boek uit de kast en slaat het open.

‘De reis duurt gemiddeld een week of zes,’ zegt hij. ‘Het zal geen makkelijke tocht zijn, zeker niet met onze gezinnen. Maar het is de moeite waard.’

Ik druk mijn rug dicht tegen het behang naast de witte paneel-deur. Wat is dit? Waar wil hij naartoe?

Dirk woelt met zijn vingers door de blonde krullen in zijn nek. ‘Ik maak me zorgen om Aartje. Het verblijf daar kan haar toestand verbeteren, maar kan haar ook fataal worden. Wat als ze de zeereis niet aankan?’

‘Ze zal alle zorg krijgen die ze nodig heeft.’ Arend klinkt als een marskramer die zijn klant een bril wil aansmeren. ‘Onder de Suri-naamse zon zal ze zich vast beter voelen.’

Suriname. Fluisterend proef ik het woord op mijn tong. De letter-grepen dansen een beetje en laten een bittere smaak achter. Wat is

Arend van plan? Ik stampvoet naar de keuken, grijp de schaal met oliebolletjes, een fles kruidenbitter en twee kristallen glazen, smijt ze op een dienblad en marcheer Arends werkkamer in. Met een klap zet ik het dienblad op tafel. 'Zo. Jullie zullen wel toe zijn aan wat versterking na ruim vier uur praten.' De glazen rinkelen tegen elkaar in een ongewenste toost.

Twee opverende hoofden. Dirk wat geschrokken, Arend zoals altijd met de kalmte van een koude winterdag. Geen zweem van verontschuldiging over een gemiste jaarwisseling. Slechts één blik, op mijn jurk.

'Je bent vies.'

'Ik heb geschoten. Op straat, met de burens. Mocht het langs je heen zijn gegaan: we leven sinds kort in het jaar 1840.'

'Daar hebben we een paar uur geleden een dankdienst voor gehad, ja. Wil je de deur weer achter je dichtdoen als je naar boven gaat?'

Arends wil is wet. In de zeventien jaar dat we nu met elkaar getrouwd zijn, rekent hij er steevast op dat zijn omgeving met eenzelfde aandacht naar hem luistert als wanneer hij 's zondags op de kansel staat. Maar wat ik hem zojuist heb horen zeggen, is te belangrijk om te negeren. 'Wacht even.' Ik steek mijn kin naar voren. 'Wat waren jullie met elkaar aan het bespreken?'

'Niets wat jou aangaat.' Zijn ogen dirigeren me nogmaals naar de gang achter me. Ik herinner me de laatste keer dat ik de moed had om tegen hem in te gaan. 'Anna,' zei hij toen hoofdschuddend, 'voor we trouwden, vond ik de manier waarop je je stekels kunt opzetten wel amusant. Maar je begrijpt natuurlijk wel dat je daar niet mee door kunt blijven gaan, als je als domineesvrouw serieus genomen wilt worden.' Hij klopte op mijn arm alsof hij een nerveus dier geruststelde. Even vond ik het jammer dat ik geen egel was.

'Ik hoorde het woord Suriname vallen. Wat willen jullie daar gaan doen?'

'Heb je ons afgeluisterd?' Boven Arends rechterslaap trilt een spiertje.

'Jullie hadden de deur op een kier staan, dus iedereen kon het horen.' Ik gebaar naar de deur achter me, mijn zwiigende medestan-

der. ‘Dit is nu al de vijfde keer dat jullie urenlang in de studeerkamer zitten te praten. En zojuist hadden jullie het over Suriname, onze gezinnen en over Aartje. Ik wil geloof ik niet weten wat jullie van plan zijn.’

Een verontschuldigende blik bij Dirk, een geërgerde fonkeling bij Arend. ‘Nogmaals, dit zijn jouw zaken niet. Wanneer het tijd is, hoor je het vanzelf wel. Eerder niet.’ Hij staat op en torent boven me uit. Een bastion in wit overhemd. ‘Wij nemen hier de beslissingen.’

Zijn hand duwt zachtjes tegen mijn rug. De kou van de vloertegels in de hal kruipt door mijn sokken. De deur gaat dicht.

Ik aarzel, tik dan toch zacht met mijn vingers op de deur van de logeerkamer. ‘Ja?’ klinkt een gedempte vrouwenstem. Met enige moeite krijg ik de deur open – hout schuurt op hout, de vloer is ooit te gehaast gelegd. In het licht van de nachtkaaers ligt Aartje op haar rug in het tweepersoons ledikant. Haar zeven maanden buik is bedekt met witte lakens. Haar wangen en voorhoofd hebben ongeveer dezelfde kleur. De kleine Janne heeft zich in een diepe slaap tegen haar aan genesteld, haar magere knietjes opgetrokken in de kuil van Dirks matras. Met één vinger strijkt Aartje een haarlok uit Jannes gezicht.

‘Ik kon haar niet alleen laten slapen. Ik vraag me steeds af of ze nog ademt.’

‘Aartje, Janne wordt dit jaar drie. Ze zal jullie niet ontvallen. Echt niet.’

‘Wie zegt dat God wil dat Janne wel bij ons blijft? Hij heeft me al negen keer een kind ontnomen.’ Haar stem klinkt vlak.

‘Maar de kindjes die jullie hebben verloren, waren nog geen jaar oud. Janne is een gezonde peuter.’

‘Ik wil haar gewoon dicht bij me hebben.’

‘Vindt Dirk het goed, dat ze nog steeds bij jullie slaapt?’

‘Soms wel. Maar hij vindt ook dat ze moet leren apart te slapen. Of dat ik dat moet leren.’

‘Ik denk dat hij wel gelijk heeft.’ Met de nagel van mijn duim schraap ik een gestold stuk kaarsvet van de zijkant van de kaars. Door

de beweging landt een hete druppel tussen mijn duim en wijsvinger. ‘Hoe laat willen jullie morgenochtend wakker worden gemaakt voor het ontbijt?’

‘Vind je het goed als we later eten? Ik slaap zo slecht. En Dirk is er nog steeds niet. Waar *is* Dirk eigenlijk?’ Ze komt een beetje over-eind.

‘Hij zit al een paar uur met Arend te praten in zijn studeerkamer. Mannenzaken.’ Ik haal quasi-onverschillig mijn schouders op. ‘Echt, soms verbaas ik me erover hoelang twee dominees kunnen debatteren over theologische onderwerpen, zelfs dwars door de jaarwisseling heen. Maak je maar geen zorgen. Dirk zal zo wel komen.’

Zacht sluit ik de deur achter me en hoop maar dat Aartje niet heeft gezien hoe mijn handen trillen.

Een koude druppel belandt op mijn neus als ik vanaf het matras naar de hanenbalken op het plafond lig te staren. Geïrriteerd wrijf ik hem weg en draai me op mijn zij. Morgenochtend moet de timmerman maar even naar de dakbedekking kijken.

Weer een druppel, op mijn wenkbrauw deze keer. Een derde spat uiteen op mijn voorhoofd. Dit is geen klein gat in het dak, maar een compleet weggewaaide dakpan. Gefrustreerd draai ik me opnieuw om. Het idee om blootsvoets de trap af te moeten lopen, door de januarikoude naar de bijkeuken om op zoek te gaan naar een emmer, staat me tegen. Ik verstop me onder de gestikte deken in de hoop nog even weg te kunnen dommelen, en hoop dat Arend zich er wel toe kan zetten om uit bed te stappen.

Onder het bed hoor ik een zacht geklots. Ik sla de dekens van me af, veeg een volgende druppel van mijn voorhoofd en kijk over de rand. Water. Naast het bed staat een schuimend laagje, als wanneer Mijntje de keukenvloer sopt. Het aantal druppels vanaf het plafond neemt gestaag toe door een aanzwengelende regenbui. Binnen enkele minuten stijgt het water tot aan het matras, het bed begint als een schip vervaarlijk heen en weer te schommelen. Ik *ben* op een schip. Arend is spoorloos. De zeilen zitten vol gaten, als macabere maskers, en worden opgezweept door de sterke wind. Op de reling van de hel-

lende driemaster staat, nauwelijks zichtbaar tussen al het natuurgeweld, mijn ongebooren kind. Een stormvloed hoger dan de Utrechtse Dom verplettert de mast en graait naar het leven dat ik probeer te beschermen. Ik schreeuw onhoorbaar, maai met mijn armen en benen tegen het geraas van de golven in, om mijn kleintje te redden. Een onzichtbaar zeemonster houdt me tegen en mept dodelijke golven in mijn gezicht. Liters zout dringen in mijn neus en mond.

Met een schok word ik wakker. De stille koelte van de slaapkamer streelt mijn wangen. Arends behaarde been drukt tegen het mijne, zijn warme ademhaling glijdt langs de holte van mijn hals. Ik verschuif mijn lichaam naar rechts, ver bij hem vandaan. Mijn blote schouder stoot tegen het harde hout van het nachtkastje. Misselijk van angst grijp ik naar mijn zwangere buik. Nooit, nooit ga jij naar Suriname, beloof ik. Een traan glijdt van mijn ooghoek naar mijn oor. En nog een. Druppels van angst, woede en verzet. Op mijn nachtkastje ligt de Statenvertaling, als een rechtlijnig wetboek dat me dwingt mijn echtgenoot te volgen, waarheen hij ook gaat. Ik knijp mijn ogen stijf dicht. Ik kan niet mee. Ik wil niet mee. Was ik maar nooit met Arend getrouwd.

Nieuwjaarsdag

Elst bij Amerongen, woensdag 1 januari 1840

De volvette geur van pannenkoeken drijft door de kieren van de keukendeur de eetkamer in. Onmisbare Mijntje – God zegene haar onvermoeibare arbeidsvermogen – heeft in alle vroegte de tafel gedekt voor het nieuwjaarsontbijt. Pannenkoeken, roggebrood, boter, kaas en melk. En voor wie wil, is er pap, gortepap. Arends favoriet. Ik hoop dat Mijntje hem per ongeluk met een forse scheut zout serveert in plaats van met suiker.

Arend zit aan het hoofd van de tafel, zijn gezicht weer zo gladgestreken als het tafelkleed, alsof de confrontatie van vannacht niet heeft plaatsgevonden.

Links van hem zit Evert, inmiddels bijna net zo lang als zijn vader, en rechts wildebras Nicolaas. Dan de vijftienjarige Doortje, die Arend van vier een hapje roggebrood met boter toestopt. Johanna, kortweg Hansje, en Jetje zwiepen hun nog blote voeten tegen elkaar, in afwachting van wie het eerst boos wordt. Geertje zit bij mij op schoot, niet geheel comfortabel. Binnenkort zal onze jongste in een kinderstoel moeten gaan zitten.

‘Hansje, geef mij de stroop eens aan.’ Arend roert in zijn gortepap alsof dat het enige is wat hij vandaag gaat doen.

Ik wil duidelijkheid, en het liefst nu.

‘Wat bent u stil, moeder.’ Doortje werpt me een onderzoekende blik toe.

‘Het is niets.’ Ik stop Geertje nog een lepel pap toe en veeg haar mondje af met een katoenen doek.

Als Arend zijn bord heeft leeggeschraapt en het dankgebed heeft uitgesproken, schuif ik mijn stoel naar achteren. ‘Evert en Nicolaas,

stapelen jullie met Mijntje even de borden op? Ik wil vader graag even spreken.’

‘Loop maar mee.’ Afgemeten houdt Arend de deur voor me open. ‘Je hebt twee minuten. Daarna heb ik weer andere dingen te doen.’

De tientallen kaften van de theologische boeken in Arends kast vormen een rij ernstige toeschouwers. Tussen Voetius en Calvijn staat een koraalrood reisgidsje van Baedeker, *Die Rheinreise*, een spottend aandenken aan onze wittebroodsweken. Ook toen nam hij al beslissingen voor me zonder me ook maar ergens bij te betrekken.

‘Su-ri-na-me.’ Ik braak elke lettergreep bijna uit. ‘Hoe kom je erbij?’

‘Mijn gesprekken afluisteren.’ In zijn stem klinkt een diepe afkeuring. ‘Wat denk je wel?’

Ik pers mijn lippen op elkaar, proef de licht zoute zweetdruppels op mijn bovenlip. Er was een tijd waarin Arend me gedreven zijn liefde verklaarde, waarin hij luisterde naar wat ik te zeggen had. Maar die is weggeleden. Misschien waren die liefdesbetuigingen zelfs een farce, een manier om te krijgen wat hij hebben wilde.

‘Het spijt me.’ Het spijt me helemaal niet, maar dit zijn de veiligste woorden. ‘Ik ving per ongeluk iets op en kon mijn nieuwsgierigheid niet bedwingen. Wil je me nu als-je-blijft vertellen wat voor plannen jullie hebben?’

‘Kort en goed: ik heb het gezien hier.’

Niet-begrijpend kijk ik hem aan.

‘Hoelang zitten we nu al in dit...’ hij gebaart naar buiten, waar een magere dagloner met een groezelige baard een os door de grijze ochtendlucht drijft, ‘gat? Twintig jaar! En beter is het er niet op geworden. Ik vind het tijd om opnieuw te beginnen.’

‘Hoezo, opnieuw beginnen?’ Het gaat niet alleen om een reis, het gaat om een emigratie. ‘We zouden de eersten niet zijn die het land verlaten,’ antwoordt hij kalm. ‘En Dirk en Aartje hebben toegezegd mee te gaan.’

Binnen enkele seconden maakt mijn verwarring plaats voor razernij. Wat denkt Arend wel, achter mijn rug om een landverhuizing naar een West-Indische kolonie bekokstoven? ‘Je bent niet goed bij je

hoofd!’ Mijn woorden buitelen over elkaar heen, als de schillen die Mijntje dagelijks aan de kippen voert. ‘Ik weet niet waar je die rare gedachtecronkels opeens vandaan haalt, maar ik peins er niet over om ergens opnieuw te beginnen. En al helemaal niet te verhuizen naar een of ander... barbaars land ergens aan de andere kant van de oceaan.’ Als ik merk dat ik sta te stampvoeten als een zesjarig kind, zwijg ik abrupt. Hij zal zich enkel laten overtuigen door rationele argumenten. ‘Ik vraag me sterk af of Aartje zo’n zeereis wel aankan,’ corrigeer ik gehaast. ‘En of onze kinderen bestand zijn tegen zo’n primitief klimaat. En,’ ratel ik door, voor hij me in de rede kan vallen, ‘heb je al aan de dokter gevraagd of zo’n klimaat wel geschikt is voor de gezondheid van je vrouw?’

‘Jazeker. Het warme weertype zou je goeddoen, zei hij,’ antwoordt Arend direct.

Ik sluit mijn ogen. Hij heeft al van alles geregeld, en het maakt hem niet uit wat zijn naasten ervan vinden.

Papieren paradijs is het waargebeurde verhaal van een domineesvrouw die niet naar Suriname wil emigreren. Maar toch drijven de ambities van haar man, dominee Arend van den Brandhof, haar in 1845 de oceaan over. Hij gelooft dat het leven in Suriname beter is dan in Nederland, dat op dat moment zo goed als failliet is. In Suriname wil hij een plantage stichten, waar boeren op een eerlijke manier producten kunnen verbouwen voor de rest van de bevolking. Anna houdt van hun leven in Nederland en wil niet weg. Maar na jaren van voorbereiding en echtelijke ruzies is de emigratie uiteindelijk toch een feit.

Wanneer Anna en Arend met hun gezin en een paar honderd boeren in Suriname aankomen, wacht hun een grote teleurstelling. Het land van belofte blijkt een onherbergzame jungle. Hoe moet Anna hier een goed leven opbouwen voor haar gezin en zichzelf?

In dit indrukwekkende debuut vertelt Marlies Medema het indringende verhaal van een sterke vrouw die onder de meest moeilijke omstandigheden moet overleven en toch haar eigen waarden behoudt.

© NIENKE VAN DENDEREN

Marlies Medema is eindredacteur van het vrouwenmagazine *Eva*. Tijdens een reis voor haar werk naar Suriname stuitte ze op het verhaal van Anna Pannekoek. Ze dook in de archieven en wist al snel dat ze Anna's levensverhaal op papier wilde zetten.

NUR 301

9 789029 730679

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT